

УДК 371(477)

Ганна Кільова, кандидат психологічних наук,
начальник відділу керівних кадрів департаменту роботи з кадрами вищої школи та
державної служби МОН України,
м. Київ

СИСТЕМА ОСВІТИ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

У статті досліджується проблема становлення освіти в Україні її напрямки реформування на сучасному етапі та розвиток неперервної освіти у формуванні професійних компетентностей менеджерів освіти.

Ключові слова: освіта, навчання, розвиток, система освіти, менеджери, виховання, становлення національної школи.

В статье исследуется проблема становления образования в Украине ее направления реформирования на современном этапе и развитие непрерывного образования в формировании профессиональных компетентностей менеджеров образования.

Ключевые слова: образование, учеба, развитие, система образования, менеджеры, воспитания, становления национальной школы.

In the article the problem of becoming of education is probed in Ukraine its directions of reformation on the modern stage and development of continuous education in forming of professional competence managers of education.

Keywords: education, studies, development, system of education, managers, educations, becomings of national school.

Актуальність проблеми. Сучасна ринкова економіка України та нові форми господарювання вимагають кардинальних змін у навчальному процесі, особливо на всіх магістралях, де формується нове мислення молоді, бачення перспективи і уміння орієнтуватися у виборі свого майбутнього, майбутнього свого народу. Потрібно рішуче відмовитись від старих методів навчання і виховання. Маємо дбати про те, щоб превалювало навчання, яке сприяє формуванню таких якостей особистості, як самостійність, підприємливість, уміння знаходити правильні управлінські рішення у складаних ситуаціях.

Становлення національної школи пов'язано з переорієнтацією всієї її роботи на національній основі, наданні пріоритетів загальнолюдськими цінностями, національно-культурним традиціям, орієнтацією на реальні потреби народу України, як наголошують М. Вачевський, В. Мадзігон, Н. Примаченко.

Варто відзначити роботу відомого вченого в галузі економічної підготовки педагогічних кадрів в системі освіти О. Шпака, який стверджує, що входження України в нове тисячоліття, довгоочікувані структурні та дерегулятивні реформи, ініційовані урядом в останні роки, засвідчили невідтворність і необхідність формування економічно свідомого суспільства, осередям якого будуть всебічно освічені, ініціативні, підприємницькі зорієнтовані особистості менеджери [2].

Аналіз останніх публікацій. Становлення,

розвитку та основні напрями реформування освіти в Україні надається належна увага, у світ друком виходить журнал: “Вища освіта” – МОН освіти, журнали в галузі педагогіки “Молодь і ринок”, “Рідна школа”, а також підручники та навчальні посібники відомих вітчизняних авторів: О. Вишневський [2], М. Вачевський [3], І.А. Зязюн [5], Р.В. Гурак [6], В.Ю. Ковальчук [7], Я.Г. Камінецький [8], К.М. Левківський [10], В.М. Мадзігон [11], І.Р. Михасюк [12], С.М. Ніколаєнко [15], О.Т. Шпак [16] і підготовки менеджерів до педагогічної діяльності.

Мета статті. Розкрити основні завдання реформування освіти, формування нового типу особистості в ринковій економіці, підготовки менеджерів освіти на всіх ланках навчального процесу на досягнення освітою України якісно нового стану, який відповідатиме сучасному світовому рівню, та її інтеграцію у міжнародний світовий простір.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що концептуальні засади реформи освіти в Україні відзначені Державною національною програмою (“Освіта”) “Україна ХХІ століття”. Програма розроблялася творчим колективом освітян-науковців та практиків і була розглянута та схвалена Першим з’їздом педагогічних працівників України (грудень 1992 року), затверджена Кабінетом Міністрів (постанова №896 від 3 листопада 1993 року) і підписана першим Президентом України [16, 4].

Нині завдання системи освіти і науки України, кожного освітянина, науковця – зробити все

СИСТЕМА ОСВІТИ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

можливе для стабілізації ситуації в суспільстві, переходу від дискусій до конструктивної, ефективної праці заради головного – майбутнього нашої країни, нашої молоді. Адже саме освіта є могутнім чинником розвитку духовної культури українського народу, відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, запорукою громадянського миру і майбутніх успіхів у зміцненні й утвердженні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави – повноправного члена європейської та світової спільноти. Освіта і майбутнє – це два ключові аспекти, з позицій яких треба розглядати стан справ, що склався в галузі загальної середньої освіти (школи, ліцеї, коледжі, гімназії), професійно-технічних закладів навчання, вищих навчальних закладів (інститутів, університетів, академій, консерваторій) та після дипломної освіти, дотримання законодавства щодо розвитку всієї системи освіти її розвитку та вдосконалення з використанням освітніх новітніх технологій.

Слід зазначити, що національна система освіти функціонує в правовому полі, що ґрунтується на Конституції України, законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Про дошкільну освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про вищу освіту”, “Про охорону дитинства” та інших нормативних заходів щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні на сучасному етапі [15, 4].

Всі закони про систему освіти України стверджують, що освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного соціального, економічного розвитку суспільства і держави. За період з 1991 р. система освіти зазнала кардинальних змін, причому як позитивного, так і негативного характеру.

Зміни були спричинені не стільки цілеспрямованою державною політикою з реформуванням галузі, скільки тривалими кризовими явищами в економіці, державному будівництві та суспільстві загалом, яке дотепер перебуває на болісному етапі трансформації.

Непослідовність проведення реформ у галузі освіти, а головне – суттєве скорочення обсягів її фінансування призвели до стрімкого погіршення стану матеріально-технічного забезпечення навчального процесу, зниження загального освітнього рівня населення, приниження соціального статусу вчителя.

Спільними зусиллями держави і громадськості ми маємо перевести вітчизняну систему освіти з нинішнього стану до ефективного поступального розвитку. Лише за цієї умови Україна зможе

реалізувати притаманні їй конкурентні переваги, щоб інтегруватися у світову спільноту на вигідних умовах.

Варто констатувати, що передумовою розвитку і підготовки освічених, моральних, мобільних, конструктивних і практичних менеджерів освіти, здатних до співпраці, міжкультурної взаємодії, які мають глибоке почуття відповідальності за долю країни, її соціально-економічне процвітання, покладається на державну політику в галузі освіти на посилення органів самоврядування, активізацію участі батьків, меценатів, громадських організацій, засобів масової інформації в навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, а також на всю структуру системи освіти України яка має наступне безперервне навчання, виховання і розвиток.

Дошкільна освіта і виховання є початковою ланкою в системі становлення і розвитку особистості. Вони здійснюються в родині, дошкільних дитячих виховних закладах і ставлять за мету забезпечення оптимальних умов для фізичного і психічного розвитку дитини, підготовки її до школи. Зокрема в процесі дошкільного виховання кожна дитина має оволодіти рідною мовою, мають бути забезпечені умови для формування пізнавальної активності, творчих здібностей і нахилів, виховання культури спілкування, любові до батьків та поваги до старших, започаткування основ трудового, естетичного, розумового, морального й фізичного виховання.

Забезпечення різнобічного розвитку дошкільників відповідно до їхніх індивідуальних особливостей, культурних потреб разом з батьками здійснюють 15,1 тис. дошкільних навчальних закладів різних типів і форм власності (місто – 6,7 тис., село – 8,4 тис.). У системі дошкільної освіти працюють 123, 9 тис. педагогічних працівників, серед яких 39% мають вищу освіту. У нинішніх умовах у дошкільних закладах виховується біля 1032 тис. дітей (місто – 840 тис., село – 192 тис.), що становить 51% від загальної кількості дітей дошкільного віку [15].

Дошкільне виховання ґрунтується на засадах народної педагогіки, надбання національної культури, традиційних основах родинного виховання, сучасних досягненнях національної психолого-педагогічної науки, передового педагогічного досвіду.

Загальна середня освіта має забезпечувати подальший процес всебічного розвитку особистості. Головними завданнями середніх загальноосвітніх закладів є:

СИСТЕМА ОСВІТИ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

- виховання морально і фізично здорового покоління;
- створення оптимальних умов для здобуття загальної освіти на рівні державних стандартів;
- розвиток природних позитивних нахилів і здібностей, обдарувань, творчого мислення, оволодіння вміннями самостійної пізнавальної діяльності;
- досконале володіння рідною мовою;
- засвоєння знань з базових дисциплін;
- формування національної гідності й громадянської позиції;
- навчання, виховання соціально-психологічної готовності до набуття початкових професійних компетентностей до професії та активної участі в продуктивній праці.

Загальна середня освіта здобувається в триступеневій загальноосвітній школі: початкові (I ступінь), основний (II ступінь), старший (III ступінь), а також навчальних закладах нового типу: гімназіях, ліцеях, спеціалізованих школах (класах) з поглибленим вивченням окремих навчальних дисциплін.

Загальна середня освіта як базова ланка в системі неперервної освіти забезпечує продовження всебічного розвитку дитини як цілісної особистості, її здібностей і обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури.

Для дітей, які потребують соціальної допомоги й реабілітації, діють інтернатні навчально-виховні заклади. В Україні функціонує 693 школи-інтернати (28 типів), у тому числі 286 загальноосвітніх (36 для дітей сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків), 258 – для розумово-відсталих дітей, 135 – спеціальних для дітей з вадами фізичного розвитку, 14 – спеціальних шкіл і професійних училищ для дітей і підлітків, які потребують особливих умов виховання. Усього в інтернатних закладах навчається і виховується 139,9 тис. дітей шкільного віку. Першочергова увага надається дітям-сиротам, бездоглядним дітям, інвалідам, малолітнім правопорушникам, дітям із сімей безробітних, непрацевдатних батьків, багатодітних сімей.

В умовах багатонаціонального складу населення України важливе значення має задоволення національно-мовних потреб кожного етносу. У 15,7 тис. (73,8%) шкіл навчання ведеться українською мовою, у 2,9 тис. (13,8%) – російською, в 113 школах – румунською, в 59 – угорською, в 5 – єврейською, в 4 – польською, в 2 – кримсько-татарською. Крім того, у 2447 школах навчання ведеться декількома мовами [16, 9 – 10].

Професійно-технічна освіта є невід’ємною ланкою системи безперервної освіти, забезпечує реалізацію потреб людини в оволодінні робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до її інтересів, здібностей, стану здоров’я та соціального замовлення суспільства й держави.

Професійно-технічна освіта здійснюється на базі повної загальної середньої освіти або базової середньої освіти з наданням можливості здобути повну загальну середню освіту.

В Україні діє в нинішніх умовах достатньо широка мережа професійно-технічних навчальних закладів за галузевим спрямуванням. Усього 920 професійно-технічних навчальних закладів України, в Львівській області – 54. З них у промисловості – 277 (30%) (Львівська обл. – 19 (34%); транспорт – 44 (5%) (Львівська обл. 2 (4%); зв’язок – 7 (1%) (Львівська обл. – 2 (5%); будівництво – 84 (20%) (Львівська обл. – 9 (16%); агропромисловий комплекс – 268 (29%) (Львівська обл. 10 (18 %), сфера послуг – 140 (15%) (Львівська обл. – 13 (24%) [8].

Сьогодні ми можемо стверджувати, що досягнення в процесі навчання відповідного рівня професійних знань – це кроки до створення підґрунтя для того, щоб основні результати навчання базувались на досягненні випускниками навчальних закладів необхідної професійної компетенції, а така компетенція формується на знаннях основ економіки, підприємництва, інтелектуальної власності, фінансових дисциплін та знань з маркетингу.

Аналіз літературних джерел, вивчення масового та передового педагогічного досвіду свідчить про те, що загальноосвітня школа, незважаючи на певні позитивні зрушення у вивченні основ економіки, усе ще не забезпечують належні умови для всебічної економічної освіти й підготовки випускників шкіл і прищеплення їм знань, умінь з маркетингу, менеджменту та патентознавства. Треба подбати, щоб випускники професійно-технічної освіти мали відповідний рівень знань з маркетингу, менеджменту, щоб могли орієнтуватись на ринку праці в конкурентному ринковому середовищі, вибору професійної діяльності. Тут слід зазначити, що сьогодні і вчителі недостатньо підготовлені до цієї важливої й відповідальної роботи, не мають знань з маркетингу та менеджменту і, звичайно, не можуть дати учням відповідні знання з підприємництва, допомогти їм правильно зорієнтуватися в гострій конкурентній ринковій діяльності вибору професії, щоб сформувати в майбутніх спеціалістів випускників професійно-

СИСТЕМА ОСВІТИ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

технічних училищ належний рівень професійної компетенції.

Управління професійно-технічної освіти ведеться в двох напрямках: загальнодержавний (Департамент розвитку професійно-технічної освіти МОН України) і обласний (обласні управління освіти і науки, їх управління, комітети чи відділи з управління цією галуззю освіти, оскільки в більшості областей України діють у середньому 20 – 25 профтехучилищ, тобто по 1 – 2 на район).

Вважаємо за доцільне відзначити, що при розробці нової Концепції розвитку професійно-технічної освіти України внести у складі МОН України створити під керівництвом одного із заступників Міністра потужний автономний комітет (Департамент), в якому зосередити всі функції керівництва профтехосвітою, включаючи фінансово-економічні, та надати цьому центральному органу управління юридичну самостійність.

Вища освіта України – передбачає забезпечення фундаментальної загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного та соціально-культурного прогресу, формувати інтелектуальний потенціал суспільства як його найбільшої цінності, сприяти всебічному розвитку особистості.

Структура вищої освіти України розбудована відповідно до структури освіти розвинутих країн світу, яка визначена ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями.

Відповідно до наявних напрямів освітньої діяльності в Україні законодавчо визначено вищі навчальні заклади таких типів:

- **університет** – вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв, проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром, має розвинуту інфраструктуру навчальних, наукових і науково-виробничих підрозділів, відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення, сприяє поширенню наукових знань та здійснює культурно-просвітницьку діяльність;

- **академія** – вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва,

проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності та має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

- **інститут** – вищий навчальний заклад III або IV рівня акредитації або структурний підрозділ університету, академії, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації в певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, здійснює наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

- **консерваторія (музична академія)** – вищий навчальний заклад III або IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації в галузі культури і мистецтва – музичних виконавців, композиторів, музикознавців, викладачів музичних дисциплін, проводить наукові дослідження, є провідним центром у сфері своєї діяльності і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

- **коледж** – вищий навчальний заклад II рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу III або IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації в споріднених напрямках підготовки і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

- **технікум (училище)** – вищий навчальний заклад I рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу III або IV рівня акредитації, який провадить освітню діяльність, пов'язану зі здобуттям певної вищої освіти та кваліфікації за кількома спорідненими спеціальностями, і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Відповідно до статусу вищих навчальних закладів в Україні встановлено чотири рівні акредитації:

- I рівень – технікум, училище;
- II рівень – коледж;
- III і IV рівень – інститут, консерваторія, академія, університет.

Вищі навчальні заклади здійснюють підготовку фахівців за такими освітньо-кваліфікаційними рівнями:

- **молодший спеціаліст** (технікум, училище, інші вищі навчальні заклади I рівня акредитації);
- **бакалавр** (коледжі й інші вищі навчальні заклади II – IV рівнів акредитації);

СИСТЕМА ОСВІТИ УКРАЇНИ: НАПРЯМИ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ, СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК

- **спеціаліст, магістр** (вищі навчальні заклади III, IV рівнів акредитації).

У системі вищої освіти передбачено такі терміни навчання:

- **неповна вища освіта** (термін навчання на базі повної загальної середньої освіти не перевищує 3 років; на основі базової загальної середньої освіти – не більше 4 років);

- **базова вища освіта** (нормативний термін навчання не перевищує 4 років, для осіб, що мають освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста, термін навчання зменшується на 1–2 роки);

- **повна вища освіта** (нормативний термін навчання для отримання освітньо-кваліфікаційного рівня “спеціаліст” 1 – 1,5 року; для освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр” – не більше 1 року).

Дальше відзначимо, що в нинішніх умовах у системі вищої освіти функціонують вищі навчальні заклади державної та інших форм власності. До мережі входить 993 вищих навчальних закладів I – IV рівнів акредитації (училища, технікуми, коледжі, інститути, академії, університети), з них 665 вищих навчальних закладів I – II рівнів акредитації, в тому числі 587 державної форми власності. Мережа вищих навчальних закладів III – IV рівнів акредитації налічує 318 закладів, у тому числі 225 державної форми власності. Серед них функціонують 106 університетів, 57 академій, 60 інститутів та 2 консерваторії. 51 навчальний заклад в Україні мають статус національних. Контингент студентів становить біля 1,6 млн. осіб, які навчаються з відривом та без відриву від виробництва [8].

Висновки. Варто зазначити, що освіта має бути спрямована на повний розвиток особистості, зміцнювати повагу до прав людини, основних свобод і миру, давати змогу усім людям брати активну участь у побудові вільного і рівноправного суспільства. Академічна спільнота є одним з найважливіших органів, які утверджують і переносять з покоління в покоління інтелектуальні та культурні цінності.

Прискорення людського розвитку можливе лише на основі міцних партнерських відносин між основними складовими суспільства (різними країнами), державними структурами, громадянським суспільством [9, 4].

Як відзначає О. Вишневський, будь-яка система освіти чи виховання і розвитку, а отже і педагогіка мусять мати чітко виражену мету, що відзеркалює потреби суспільства – соціальне замовлення [2, 36 – 37].

Із національно-демократичного характеру української освіти і українського виховання та підготовки майбутніх менеджерів освіти й виховання впливають усі інші наші пріоритети,

зокрема: відродження духовності, моральних засад та почуття патріотизму, розвиток громадянського самоусвідомлення людини, удосконалення власних творчих і вольових якостей. Ініціативи й здатності забезпечувати собі успіх за умов конкуренції в ринковій економіці та досягнення бажаних успіхів в організацій господарської діяльності.

1. Абашкіна Н.В. Професійна освіта у зарубіжних країнах: порівняльний аналіз. Черкаси. “Вибір” – 2002. – 322 с.

2. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навчальний посібник. – Дрогобич “Коло”, – 2006. – 605 с.

3. Вачевський М.В. Теоретико-методичні засади формування у майбутніх маркетологів професійної компетенції: Монографія. – К.: Професіонал. – 2005. – 364 с.

4. Зайчук В. Нормативно-правове забезпечення освіти в Україні// Вища школа. – 2002. – №2 – 3. – С. 11 – 12.

5. Зязюн І.А., Кремень В.Г., Ничкало Н.Г. Стан і перспективи розвитку професійно-технічної освіти в Україні. Зб. док. і матеріалів. – К.: Парламентське вид-во, – 2003. – 171 с.

6. Гурак Р.В. Законодавство України про освіту. Збірник документів. – К.: Видавництво Європейського університету. – 2002. – 206 с.

7. Ковальчук В.Ю. Професійна та світоглядно-методологічна підготовка сучасного вчителя: Модернізаційний аналіз. – Київ-Дрогобич. “Коло”, – 2004. – 264 с.

8. Камінецький Я.Г. Організаційно-педагогічні засади управління підготовкою кваліфікованих робітничих кадрів в умовах ринку. – Львів, – 2002. – 342 с.

9. Левківський К.М. Збірник нормативних документів щодо Болонського процесу. – К.: ПТЗО, – 2008. – 120 с.

10. Левківський К.М. Інноваційні технології та реформа змісту освіти в контексті Лісабонської стратегії ЄС. – К.: Освіта України. – 2007. – 195 с.

11. Мадзігон В.М. Продуктивна педагогіка. Монографія. – К., “Вересень”. – 2004. – 324 с.

12. Михасюк І.Р., Присяжнюк Ю. Глобальні проблеми євроінтеграції і Україна. Монографія. – Львів. Львівський національний університет ім. І. Франка. – 2009. – 240 с.

13. Михальченко М., Скотний В. Духовне життя Українського суспільства: теоретико-методологічні та отологічні проблеми розвитку. Монографія. Дрогобич. – 2009.

14. Ніколаєнко С.М. Управління якістю вищої освіти. Теорія, аналіз і тенденції розвитку. Монографія. – К.: Нац. торг. екон. ун-т, – 2007. – 519 с.

15. Ніколаєнко С.М. Освіта в інноваційному поступі суспільства. – К.: Знання. – 2006. – 207 с.

16. Розвиток освіти в Україні (1992 – 1993 роки). – К.: МОН України. – 1994. – 118 с.

17. Шпак О.Т. Економічна підготовка педагогічних кадрів в системі безперервної освіти. Монографія. – К.: “Четверта хвиля”, – 2000. – 352 с.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2010